

Даниленко О. В.,
аспірант кафедри цивільного права №2
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМА ОБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД

1. Поняття «об'єкт» зустрічається у цивільному праві в таких термінологічних конструкціях як «об'єкт цивільних прав», «об'єкт цивільних правовідносин», «об'єкт суб'єктивних цивільних прав» та ін. Категорія «об'єкт» відносно досліджена вітчизняними та зарубіжними правниками, разом з тим єдиного підходу до розуміння даного явища не склалося. Дана категорія була і залишається предметом постійної уваги у дослідженнях юристів як минулого, так і сучасності, а проблема об'єктів цивільних прав займає одне з центральних місць і є дискусійною у цивілістиці. На наш погляд, для того аби визначитися у загальних підходах до розуміння поняття «об'єкт цивільних прав» та кола явищ об'єктивної дійсності, які визнаються в такій якості, необхідно, насамперед, провести ретроспективний аналіз даної проблеми, що надасть можливість якісно покращити знання в цій сфері.

2. Дискусії щодо об'єкта цивільних прав точилися давно, тому дане питання вивчалось в різні періоди розвитку цивілістики. Так, розглядаючи юридичні праці минулого, відзначимо, що у літературі дореволюційного періоду (до 1917 року) існує ціла низка понять «об'єкт цивільних прав», зокрема, під об'єктом розуміли: «предмет, щодо якого встановлюються в цивільному обороті права та обов'язки» або «всі ті блага, які, будучи предметом юридичних правочинів, служать потребам людини і в той же час поставлені під захист цивільного порядку», або «все те, що може слугувати засобом для задоволення інтересу». Д. І Мейер тлумачив об'єкт права як «предмет, що підлягає пануванню особи, як суб'єкта права», а його сучасник Є. В. Васьковський – як «предмет влади, наданий окремії особі у приватному житті». Однак, незважаючи на суттєву різницю у визначеннях, переважна більшість юристів до кола об'єктів прав зараховувала такі категорії як речі, нематеріальні блага та чужі дії.

3. Слід зазначити, що проблему об'єкта права не було однозначно та чітко розв'язано і в радянські часи. Розбіжності існували як у визначен-

ні самого поняття «об'єкт права», так і у визначенні кола об'єктів. Водночас численні теорії об'єкта права, висунуті в радянській юридичній літературі, можуть бути зведені до двох основних напрямів: плюралістичного та моністичного. Прихильники плюралістичної теорії відстоюють множинність об'єктів цивільних правовідносин і відносять до їх кола: дії, речі, нематеріальні блага та інші цінності, зауважмо що перелік цих благ у різних авторів неоднаковий. Серед представників теорії множинності об'єктів права можна позначити таких видатних цивілістів як: Н. Г. Александров, Й. Л. Брауде, С. І. Вільнянський, М. В. Гордон, О. О. Красавчиков, Й. Б. Новицький, Г. І. Петров, В. І. Серебровський, Л. С. Явич, К. К. Яичков, С. Ф. Кечецьян та ін.

4. Плюралістичним вченням про об'єкт права протистояли моністичні концепції, автори яких наголошували на тому, що об'єктом права може бути будь-яке одне явище, щось одиничне (наприклад, лише речі або лише дії, поведінка особи). В той самий час гостра наукова полеміка відбувалась і серед представників даної групи. Прибічники теорії дії як об'єкта права відстоюють позицію про те, що «об'єктом права є лише дія і до того ж лише чужа дія, оскільки один від одного можна вимагати взаємно лише чужу дію, а не свою». З точки зору О. С. Іоффе, оскільки лише діяльність людини, людська поведінка, виражена в діях або бездіяльності, здатні до реагування на правовий вплив, тому існує один і єдиний об'єкт правомочності і обов'язку, а отже і об'єкт правовідносин – людська поведінка, діяльність або дії людей. На противагу теорії дії виступають вчені, які визнавали об'єктом права – річ. Вони виходили з того, що співвідношення прав та обов'язків і є правовідносинами, відповідно змістом правовідносин є поведінка його учасників, а об'єктом – річ. На такій позиції наполягали С. Н. Братусь, Г. Н. Полянська, при цьому допускаючи наявність безоб'єктних правовідносин. Таким чином, проблема об'єкта цивільних прав в радянські часи характеризується численністю та неоднозначністю поглядів вчених. Разом з тим, кожна із вказаних теоретичних концепцій, не зважаючи на певні протиріччя, дає змогу поглибити знання про сутність об'єкта цивільних прав.

5. Сучасна доктрина цивільного права визнає множинність об'єктів цивільних прав. Поширеною є позиція про неможливість існування безоб'єктних цивільних правовідносин. В наш час у юридичній літературі переважна більшість правників визначають об'єкт цивільних прав через поняття «блага». Така позиція виникла через те, що крім матері-

альних благ цивільне право досліджує й нематеріальні: честь, гідність, інформацію, результати інтелектуальної, творчої діяльності, тощо. Так, об'єктами цивільних прав визнаються матеріальні та нематеріальні блага, стосовно яких між суб'єктами цивільного права виникають відносини, які становлять предмет цивільно-правового регулювання.

6. На нашу думку, саме такий підхід у вирішенні проблеми об'єкта цивільних прав має бути підтриманий та визнаний обґрунтованим, виходячи з наступного. У діалектико-матеріалістичній філософії об'єкт визначається як протилежний суб'єкту компонент, тобто фрагмент об'єктивного світу, на який спрямовані думка і дії суб'єкта пізнання. Однак не можна застосовувати це філософське положення буквально до правовідносин, в тому числі і цивільних, бо тоді б вони становили відносини між суб'єктом і об'єктом. Загальновідомо, що правовідносини це урегульовані нормами права відносини між суб'єктами з приводу того чи іншого об'єкта. Суб'єкти вступають у суспільні відносини, які врегульовані нормами права з метою задоволення певних потреб, певного інтересу. Все, що здатне задовольнити різноманітні потреби людей називається благом. Реалізація інтересу є мотивом поведінки суб'єктів, яка є осмисленою, спрямованою на певний результат і завжди стосується певних благ, що потім опосередковується у правовідносинах. Таким чином, нематеріальні та матеріальні блага є тими об'єктами, на які спрямована поведінка учасників цивільних правовідносин.

7. Закріплено це і на законодавчому рівні у Розділі III Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України). Так згідно ст. 177 ЦК України: об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага. Як бачимо, законодавець, не надавши легальної дефініції об'єктів цивільних прав, використав інший спосіб визначення, розкривши їх обсяг та вказавши на їх невичерпний перелік. При цьому, аналіз вказаної норми наочно ілюструє, що на законодавчому рівні закріплено саме теорію «об'єкт-благо».

8. Разом з тим, зазначимо, що на даному етапі в теорії права та цивілістиці існують й інші підходи до поняття та сутності об'єкта права, наприклад: теорія «об'єкта поведінки», яка ґрунтується на розумінні об'єкта як явища здатного до правового регулювання, і визнає таким явищем лише поведінку людини, а не інші явища навколишнього серед-

овища, або теорія «об'єкта-правового режиму», представники якої об'єктом правовідносин вважають правовий режим як правову характеристику явищ об'єктивної дійсності, які цивільним правом віднесені до категорії об'єктів цивільних прав. Утім такі теорії не одержали в сучасній українській цивілістиці розвитку та не знайшли підтвердження при правовому регулюванні майнових відносин в нашій державі.